

הנחיות הלכתיות לימי הפורים לאדם עם דמנציה, לחולים במחלות מורכבות ולבני משפחה מטפלים

הרב יובל שרלו | הרב אוריאל גנזל | הרב שאול ברוכי | הרב ירון מושקוביץ

מבוא

ימי הפורים הם ימי שמחה, וקיום מצוות היום - קריאת מגילה, משלוח מנות, מתנות לאביונים וסעודת מצווה (יחד עם קריאת פרשת זכור, בשבת שלפני פורים, ותענית אסתר) - עשוי לעורר אצל אדם עם דמנציה זיכרונות נעימים והרגשה טובה ובאופן כללי להיטיב עמו. עם זאת, ההמולה והרעש הכרוכים בחלק מאירועי הפורים עלולים להפריע לו ולערער את הרגשתו והוא הדין לחולים בכלל. בהנחיות אלו נעסוק בחובת קיום מצוות ימי הפורים של אדם עם דמנציה, של חולה ושל מטפלים בחולים ובאפשרויות השילוב שלהם במשפחה ובקהילה. ככלל, בחלק מהמצבים הרפואיים שיפורטו להלן החולה פטור מקיום מצוות, אך גם במצב זה יש לשקול אם קיום המצווה יועיל לו. כאשר הוא מחויב במצוות או כאשר ניכר כי קיום המצווה יועיל לו אף אם הוא פטור ממנה - מוטל על בני המשפחה ועל חברי הקהילה לייצר בעבורו את התנאים המתאימים לקיום מצוות היום.

עיקרי ההלכה

א. אדם עם דמנציה שמבין מהו פורים ומודע למצוות היום (אף אם הוא זקוק לתזכורת) - חייב בכל מצוות היום וכן בשמיעת פרשת זכור בשבת שלפני פורים. כאשר הוא איננו מודע כלל למשמעות היום או למשמעות המצוות - הוא פטור ממצוות היום¹.

ב. כאשר קיום המצוות הללו כרוך בקושי רב וצער לאדם עם דמנציה או לחולה במחלה מורכבת, הוא פטור מהן². גם כאשר אדם עם דמנציה או חולה במחלה מורכבת פטור מן המצוות, אפשר שיש תועלת לנפשו בהשתתפות בחוויות של קריאת המגילה (בבית הכנסת או בבית), סעודת החג במסגרת המשפחה וכדומה. לכן נכון לשלב במה שאפשר - אך אין להכביד עליו ויש לפעול לרווחתו בהתאם למצבו³.

ד. המטפל באדם עם דמנציה או בחולה הזקוק להשגחה צמודה הוא "עוסק במצווה". כאשר הוא מטפל יחיד, הוא פטור ממצוות אחרות; ואף בשעה שאיננו מטפל באופן ישיר בחולה, אם יש בחולי סכנה, הוא פטור מהמצווה, והוא הדין אם יש חשש סביר שקיום המצווה יפגע בטיפול בחולה. אם יש יותר ממטפל אחד, צריך המטפל להיפנות מן הטיפול בחולה ולקיים את המצווה⁴.

1. ראו מה שכתבנו במסמך 'חיובו של אדם עם דמנציה בצומות ובמנהגי האבלות של ימי בין המצרים', הערה 3. מסקנתנו שם היא שאדם עם דמנציה שביכולתו להבין את מעשיו - חייב לקיים את המצווה כפיקח; אך כאשר הוא איננו מבין את מעשיו או איננו מודע למעשה המצווה שהוא עושה - הוא פטור ממנה. ההגדרה המדויקת תלויה במשתנים שונים ובראשם מצבו של האדם ורמת התודעה שלו וכן התודעה והיכולות הנדרשות לקיום כל מצווה ומצווה. כאשר הוא איננו מסוגל לקבל החלטות שקולות בעניין הוצאת כספים (דבר המצוי לעיתים כבר בשלבים ראשונים של דמנציה), הוא איננו מחויב במצוות מתנות לאביונים, אך ראו להלן הערה 18.
2. ראו שם, הערה 4. הר"ע יוסף (שו"ת חזון עובדיה, סימן ד) כתב שכאשר קיום מצווה יביא אדם לידי חולי הוא פטור מן המצווה, וכן כתב ר"י אריאל: "חולה שאינו יכול לקיים מצוות עשה, אלא בקשיים גדולים וביסורים מרובים, על פי ראות עיני המורה, פטור מקיום המצווה" (שו"ת באהלה של תורה, חלק ב, סימן צב), ועוד נרחיב בזה ברצות ה'.
3. כך כתבנו במסמך 'חיובו של אדם עם דמנציה בצומות ובמנהגי האבלות של ימי בין המצרים' וכן ב'מדריך לחגי תשרי לאדם עם דמנציה ומשפחתו', וכך כתב הר"י זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, חלק ג, סימן רח, עמ' 483) לעניין קריאת המגילה - שיש תועלת בקריאה כדי שייכנסו דברי התורה לאוזניו ולליבו.
4. השולחן ערוך (תרמ, ג; כל ההפניות הסתמיות כאן לשולחן ערוך, לבית יוסף, לרמ"א וליתר נושאי הכלים הם לחלק אורח חיים אלא אם צוין אחרת) פסק שהמשמש את החולה פטור מן הסוכה כיוון שהוא עוסק במצווה, ובשעה שהחולה איננו צריך לו - הוא חייב (השולחן ערוך כתב זאת בשם "יש מי שאומר" אך אפשר שכולם מודים בזה. כן כתב כף החיים, שם, ס"ק יז). אך בחולה שיש בו סכנה, יש להקל אף בשעה שהחולה איננו צריך לו (משנה ברורה, שם, ס"ק יא; כף החיים, שם). אומנם, אם יש יותר ממטפל אחד, צריך כל אחד להתפנות בזמן אחר לקיום המצווה (משנה ברורה, שם, ס"ק י). וראו שולחן ערוך, לח, ח, דברי הרמ"א, שם, וביאור הלכה, שם, ד"ה אם צריך לטרוח. מטעם זה כתב ר"י זילברשטיין (תורת היולדת, פרק יד, סעיף ו) שמלווה של יולדת פטור ממצוות שונות וביניהן מקרא מגילה. על כן המטפל באדם עם דמנציה הזקוק להשגחה צמודה והלה איננו הולך לבית הכנסת - פטור מללכת לבית הכנסת לקריאת מגילה כיוון שיש סכנה להשאיר את המטופל לבדו. אך אם המטפל יכול לקרוא או לשמוע בביתו תוך כדי ההשגחה ללא טרוח, הוא חייב במקרא מגילה והוא הדין לשאר מצוות הפורים. המטפל בחולה שאין בו סכנה פטור בזמן הטיפול וחייב כאשר החולה איננו זקוק לו. גם צוות רפואי וסיעודי פטור מהמצוות בזמן הטיפול בחולים. ראו ר"י זילברשטיין, שם, פרק מו, סעיף יב, ובמוספים וביאורים, עמ' תקסא; ר"נ נריה, 'מתי פטור צוות רפואי מקיום מצוות?', ספר אסיא, ט (תשס"ד), עמ' 59-72.

פרשת זכור

ה. אדם עם דמנציה שמודע למצוות קריאת פרשת זכור - ישמע את הקריאה בבית הכנסת. אם יש לו קושי להגיע לבית הכנסת או לשהות שם, הוא יכול לקרוא (או שיקראו לו) מתוך חומש בביתו⁵.

תענית אסתר

ו. תענית אסתר היא מנהג עתיק חשוב שנהגו כל ישראל אך איננה חובה ועל כן אדם עם דמנציה פטור מהצום. המטפל באדם עם דמנציה נכון שיתחיל לצום ואם יחוש שהצום מקשה עליו במלאכתו יפסיק לצום⁶.

שמחת פורים

ז. מצווה לשמוח בפורים ככתוב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה"⁷. בכלל מצוות השמחה נמצאת גם הדאגה לשמחתם של אנשים שהשמחה קשה להם והם טרודים בדאגותיהם. על כן, חובתם של החברים, השכנים והקהילה לשים לב לצורכיהם של חולים ובני משפחה הטרודים בכל ימות השנה וגם בפורים בטיפול בקרוביהם, לשמח אותם ולסייע להם לפי צורכיהם⁸.

5. **השולחן ערוך** (תרפ"ז, כתב: "א"א שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקראם מדאורייתא". מדבריו שם משמע שצריך לקרוא במניין וכן כתב בסימן קמו, ב. אף שנחלקו הפוסקים אם המצווה היא מן התורה או מדרבנן ואם יש חובה לקרוא במניין ובספר תורה, לכל הדעות המצווה לכתחילה היא "לשמע קריאת פרשת זכור מפי השליח צבור הקורא בתורה" (**שו"ת יחיה דעת**, חלק א, סימן פד). **המשנה ברורה** (סימן תרפ"ה, ס"ק טז; **שער הציון**, ס"ק ה) כתב שאין מקור ברור לחיוב הקריאה בעשרה ולדבריו, וכן לדעת הר"ע יוסף (**שו"ת יביע אומר**, חלק ת, אורח חיים, סימן נד), ניתן לצאת ידי חובה גם כשאין מניין. עוד כתב **המשנה ברורה** (שם, ס"ק יד וס"ק יז) שיש להדר ולקרוא מתוך ספר תורה גם כשקוראים בלי מניין, אך אם אין ספר תורה ניתן לקרוא גם מחומש (כן כתבו **כף החיים**, שם, ס"ק לה ו**מקראי קודש**, פורים, ארבע פרשיות, סימן ז, עמ' פח). נשים אינן חייבות בקריאת פרשת זכור, אך הן רגילות לשמוע את הקריאה, בבית הכנסת או בביתן, וכך נכון לעשות (ראו דברי הר"ע יוסף בשתי התשובות הנזכרות). על כן, גבר עם דמנציה שרגיל להגיע לבית הכנסת ישמע את הקריאה שם בציבור, ואם קשה לו להגיע - יקרא או ישמע בביתו מחומש. אישה עם דמנציה, אף אם הייתה רגילה לשמוע את הקריאה בעבר, יכולה להקל בחובה זו, ואם רצונה לשמוע - יקראו לה בביתה או בבית הכנסת או שתקרא בעצמה.
6. **השולחן ערוך** (תרפ"ב, פסק שמתענים ב"ג באדר והרמ"א הוסיף שתענית זו אינה חובה ויש להקל בה בשעת הצורך, כגון למעוברות, מיניקות וחולה שאין בו סכנה, אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הציבור. אף שיש ראשונים הסבורים שהתענית היא מדברי קבלה, ויש הסוברים שזו דעת **השולחן ערוך** (כן כתבו **מטה יהודה**, סימן תרפ"ו; **כף החיים**, סימן תרפ"ו, ס"ק יז), גם **השולחן ערוך** מסכים שמעוברת, מיניקה וחולה פטורים, כפי שפסק גם בשאר צומות מלבד תשעה באב (תקנ"ד, ה-ו. בניגוד לרמ"א המחמיר שם). כן כתב הר"ע יוסף (**חזון עובדיה**, פורים, מהלכות תענית אסתר, סעיף ב והערה ד; ולדעתו גם **השולחן ערוך** סבור שהתענית היא מנהג). עוד כתב שם שגם זקן מופלג שהוא תשוש כוח פטור מלהתענות ואינו רשאי להתענות. וכל שכן שדברים אלו נכונים לגבי אדם עם דמנציה. לגבי המטפל באדם עם דמנציה, כפי שכתב הרמ"א שם, שאר בריאים לא יפרשו מהציבור ואפילו מי שהולך בדרך והתענית קשה עליו (**משנה ברורה**, סימן תרפ"ו, ס"ק ו; **חזון עובדיה**, שם). אך כאשר המטפל מתקשה מאוד לצום ויש חשש שהתענית תפגע באופן הטיפול בחולה, יש מקום להקל. במיוחד הדברים אמורים לגבי בן זוג מבוגר המטפל באדם עם דמנציה (כן כתבו בשם רש"י אויערבך לעניין רופאים ואחיות בארבעת הצומות, ובמקרים חריגים אף בתשעה באב. ראו **הליכות שלמה**, מועדי השנה, ניסן-אב, פרק יג, הערה 12, עמ' ת).
7. אסתר ט, כב, וראו **שולחן ערוך**, תרצ"ו, ז.
8. במצוות השמחה במועדים הדגיש הרמב"ם את החובה להאכיל את הגר, היתום והאלמנה, יחד עם שאר העניים האומללים, וכתב שמי שדואג רק לעצמו - "אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו" (**משנה תורה**, הלכות יום טוב, פרק ו, הלכה יח). **המשנה ברורה** הביא את דבריו גם בהלכות פורים ולמד מכאן כי "מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו". על כן, חובה מיוחדת לדאוג בפורים להרגשת השמחה אצל מי שזקוק לעזרה.

קריאת מגילה

ח. אדם עם דמנציה שמודע לחובת קריאת המגילה, אף אם צריך להזכיר לו, חייב בקריאת מגילה. נכון לשתפו בקריאת מגילה בבית הכנסת. אם הוא מתנהג בצורה שמביישת את עצמו ואת משפחתו, או שהדבר עלול להפריע למתפללים, על הציבור מוטלת החובה למצוא את הדרך הראויה לשלבו בבית הכנסת עם הציבור. אם ההפרעה גדולה, מוטב שלא יגיע לבית הכנסת.⁹

ט. עם זאת, נכון לבחון - יחד עם האדם עם דמנציה או בלעדיו - אם הקריאה בבית הכנסת מתאימה לו ושמה מוטב שישמע את הקריאה במתכונת מצומצמת יותר, בשל ההמולה סביב הקריאה ואורכה, או אף בקריאה אישית המותאמת לצרכיו.¹⁰

י. אדם עם דמנציה שמחוייב בקריאת מגילה ואיננו יכול להגיע לקריאת מגילה במניין - יש לקרוא לו בביתו. לכתחילה, יקרא גבר בעבור גבר, ואישה יכולה לשמוע קריאה מפי גבר או אישה. במקום הצורך, כאשר נחוץ הדבר שקריאת המגילה תהיה דווקא על ידי אישה, יכול הגבר לצאת בקריאה זו.¹¹

יא. כאשר קוראים מגילה רק בעבור אדם עם דמנציה ויש ספק אם הלה מחוייב בקריאה - יקראו בלי ברכה.¹²

יב. ניתן להפסיק לעשיית צרכים וכדומה באמצע קריאת המגילה. יש להימנע מדיבור בזמן ההפסקה אך אין להעיר על כך לאדם עם דמנציה. גם אם שהו זמן רב וגם אם דיברו בינתיים, חוזרים למקום שפסקו ואין צריך לחזור לראש המגילה.¹³

יג. אדם עם דמנציה רשאי לאכול כדרכו לפני קריאת המגילה, בין בלילה ובין ביום. מטפל באדם עם דמנציה שמתאחר בזמן קריאת המגילה וזקוק לאכול - יאכל פירות או מעט מזונות אך לא יקבע סעודה.¹⁴

9. ראו מה שכתבנו במדריך לחגי תשרי לאדם עם דמנציה ומשפחתו' (לעיל הערה 3), הערה 8. מסקנתנו שם היא שזכותו של כל אדם היא להיות חלק מהקהילה ולהיות בבית הכנסת, ויש גם תועלת לאדם עם דמנציה בשמירה על קשרים חברתיים. על כן חובתה הקהילה לסייע לו בכך, מלבד מקרים שבהם ההפרעה לציבור גדולה מאוד.

10. אומנם גם כשלא קוראים בבית הכנסת יש עדיפות לקריאת המגילה בעשרה, אך ניתן לקוראה גם ביחיד (**שולחן ערוך**, תרצ, יח). בקריאת מגילה יש צורך לשמוע כל מילה ומילה ולדעת רוב הפוסקים שלא שמע חלק מהמגילה, ואפילו מילה אחת, לא יצא ידי חובתו (כן כתב בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תסז, וכן פסק המשנה ברורה, סימן תרצ, ס"ק ה, יט, מח. וראו עוד להלן). מלבד זה שההמולה בבית הכנסת עלולה לפגוע באדם עם דמנציה, מסתבר שהזאתקשה לעקוב אחרי כל מילה בקריאה כזו ולכן כדאי להציע לו לשמוע קריאת מגילה בבית, במניין או שלא במניין. במקרה זה יש עדיפות לקריאה ביתית, גם מפי מי שאינו בקי בקריאה מדויקת ובטעמים (ראו **שולחן ערוך**, שם, יד), בדרך המתחשבת בצורכי אדם עם דמנציה, ועם הפסקות במקום שיש בכך צורך. לגבי קריאה עם הפסקות ראו להלן סעיף יב. לדעת ריא"ז (הובא בשלטי גיבורים, מגילה ה ע"א, אות ב) אם השמיט הקורא מילים שאינן משנות את משמעות הקריאה - יצא ידי חובה. אומנם רוב הפוסקים חלקו עליו (כך כתב בפירושו בבית יוסף, סימן תרצב, ד"ה ומ"ש רבינו, והפוסקים כתבו שכן משמע **שולחן ערוך**, תרצ, יד. וכן פסקו **מגן אברהם**, סימן תרצ, ס"ק ד, טו; **פרי מגדים**, אשל אברהם, שם, ס"ק יט, ובסעיפים נוספים שציינו שם; וכן **במשנה ברורה** הנ"ל ובביאור הלכה, סימן תרצ, ד"ה אין מדקדקין). אך בעל **כנסת הגדולה** (סימן תרצ, ס"ק א) הביא את דעת הריא"ז ולא חלק עליו. ויש שחששו לדעת הריא"ז לעניין ברכה כאשר חוזרים על הקריאה בעקבות הדילוג (ראו **חיי אדם**, חלק ב-ג, כלל קנה, סעיף טז; **ביאור הלכה** הנ"ל בסוף דבריו; **כף החיים**, סימן תרצ, ס"ק יז). על כן באדם עם דמנציה שלא שמע מספר מועט של מילים, ניתן לסמוך על הפוסקים המועטים שסוברים שיצא, כיוון שיהיה לו קשה לשמוע את כל הקריאה שוב.

11. **השולחן ערוך** (תרפז, ב) כתב שיש אומרים שנשים אינן מוציאות ידי חובה את האנשים בקריאת מגילה, אבל לפי הדעה הראשונה **שולחן ערוך**, אישה יכולה להוציא את האיש כיוון שהיא עצמה מחויבת. בעל **כף החיים** (שם, ס"ק יב, יד, טז) כתב שדעת **השולחן ערוך** כדעה ראשונה, ולכן אף שלכתחילה יש לחוש לדעה השנייה, בשעת הדחק יוצאים ידי חובה בקריאת אישה וכן דעת הר"ע יוסף (**חזון עובדיה**, פורים, מהלכות מקרא מגילה, סעיף ד). כפי שהצענו לעיל, הערה 9, קיימים מקרים שבהם יש צורך לאדם עם דמנציה בקריאה אישית המותאמת לצרכיו, ואזי ישנה עדיפות לקריאה כזו על ידי אישה על פני קריאה של גבר שלא תספק את צורכי החולה.

12. כמו בכל מצווה שיש ספק אם מחויבים בה, שאין מברכים עליה כיוון שספק ברכות להקל. ראו **משנה ברורה**, סימן תרפז, ס"ק ג בעניין קריאת מגילה בין השמשות; שם, סימן טז, ס"ק א; **ביאור הלכה**, שם, ד"ה ספק; ועוד הרבה.

13. **השולחן ערוך** (תרצ, ה) פסק שאם הפסיק בקריאת המגילה, ואפילו שהה כדי לגמור את כולה, חוזר למקום שפסק. **הרמ"א** (שם) הוסיף שהוא הדין אם דיבר בזמן ההפסקה, אף שהדבר אסור וגוערים במי שמדבר - ופשוט שאין לגעור באדם עם דמנציה. אומנם **המשנה ברורה** (שם, ס"ק יח) כתב שאם שהה מחמת אונס (כגון שהפסיק לעשיית צרכיו ואינו יכול לקרוא מגילה בזמן הזה) חוזר לראש, אך **ביאור הלכה** שציינו שם (סימן סה, ד"ה קראה לסירוגין) כתב שיש להקל במצוות דרבנן, כמו קריאת מגילה.

14. **הרמ"א** (תרצב, ד) פסק שאין לאכול קודם קיום מצוות קריאת מגילה ואפילו אם התענית קשה עליו. אך אדם חלוש, שהשהיה תזיק לבריאותו, רשאי לאכול (**משנה ברורה**, שם, ס"ק טז). אדם עם דמנציה זקוק להרגלי אכילה מסודרים וקבועים וחייב לאכול לפני הקריאה כפי שהוא רגיל. גם אדם אחר רשאי לאכול פירות, או לאכול גוגה פחות משיעור כביצה, או אפילו לחם בשיעור זה, אך לא יקבע סעודה. לדעת **המגן אברהם** (שם, ס"ק ז) וה**משנה ברורה** (שם, ס"ק יד) מותר לטעום רק במקום צורך גדול, כגון כשמדובר בחולה או במי שהתענית קשה לו. לדעת הר"ע יוסף מותר לטעום אף שלא במקום צורך (**שו"ת יביע אומר**, חלק ט, אורח חיים, סימן טז; וכן כתב **חזון עובדיה**, פורים, מהלכות מקרא מגילה, סעיף יז, והוסיף שהמחמיר תבוא עליו ברכה).

י"ד. זמן קריאת המגילה לכתחילה הוא מצאת הכוכבים. אדם עם דמנציה שזקוק לקריאת מגילה מוקדמת, כגון כשלאחר צאת הכוכבים יצטרך להמתין זמן רב לבעל קורא שיקרא לו, או שעל פי סדר יומו הרגיל הוא הולך לישון בשעה מוקדמת - ניתן לקרוא לו משעת פלג המנחה (בשנת תשפ"ד, פלג המנחה בפורים בארץ ישראל הוא בשעה 17:36). בשנה שבה קריאת המגילה במוצאי שבת (כגון שנה זו - תשפ"ד), לא ניתן להקדים ולקרוא לפני צאת השבת. המתפל באדם עם דמנציה, שלא יוכל לשמוע קריאת מגילה בשל הטיפול בקרובו, יכול לצאת ידי חובה בקריאה זו (וראו סעיף ד)¹⁵.

ט"ו. אם אין אפשרות כלל לקריאה ממגילה כשרה - אדם עם דמנציה אפשר שישמע מגילה בטלפון או בזום, אף על פי שאין יוצאים ידי חובה בקריאה כזו¹⁶.

ט"ז. אדם עם דמנציה שהיה רגיל לקרוא מגילה, דעתו עדיין צלולה והוא מבקש לקרוא בציבור אך יש חשש סביר שיטעה - מוטב לשכנע אותו שלא יקרא (וודאי שיש לדבר עימו לפני פורים ולא לביישו בציבור). אם יש לו צער גדול, ובתנאי שבעבור הציבור זוהי טרחה מועטה, ראוי לאפשר לו לקרוא או שיקרא חלק מהמגילה¹⁷.

משלוח מנות ומתנות לאביונים

י"ז. אדם עם דמנציה שמודע למצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים - מצווה לסייע לו לקיים מצוות אלו. כאשר אדם אחר מנהל את ענייניו הכספיים, שיעור המתנות שיתן הלה הוא כפי שהיה האדם עם דמנציה רגיל לתת כשהיה בריא אך בהתאם ליכולותיו היום¹⁸.

י"ח. נכון לתת משלוח מנות גם לאדם עם דמנציה ולשמח אותו בכך וכן מתנות לאביונים אם הוא עני; אבל אם מצבו הקוגניטיבי ירוד - יש לתת משלוח מנות ומתנות לאביונים גם לאדם אחר¹⁹.

15. זמן קריאת מגילה בערב לכתחילה הוא מצאת הכוכבים (שולחן ערוך, תרפ"ז, א; משנה ברורה, שם, ס"ק א). השולחן ערוך (שם, תרצב, ד) פסק שמי שהוא אנוס קצת, כגון שקשה עליו התענית, יכול לקרוא מפלג המנחה ומעלה. אומנם המשנה ברורה (שם, ס"ק יד) כתב שיש חולקים ולכן בכגון זה עדיף שיאכל לפני הקריאה ויקרא בזמן, אך הסכים (בביאור הלכה, ד"ה מפלג המנחה ולמעלה) שהמקל לצורך חולה ומצטער יש לו על מה לסמוך. גם הר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק א, אורח חיים, סימן מג) כתב שיש להקל במקום הצורך. על כן באדם עם דמנציה, שזקוק לסדר יום קבוע, ניתן להקל ולקרוא מפלג המנחה. לגבי המתפל בו, הרי זה נחשב למקום צורך והוא יוצא ידי חובה בקריאה זו.

16. הפוסקים בדורות האחרונים דנו בשאלה אם יוצאים ידי חובה בקריאת מגילה, הבדלה וכדומה בשמיעה ברמקול או דרך טלפון. מצד אחד, רבו האוסרים וביניהם רש"י אויערבך בשו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן ט, ור"ע יוסף בשו"ת יביע אומר, חלק א, אורח חיים, סימן יט ובשו"ת יחיה דעת, חלק ג, סימן נד. מצד שני, יש המתירים. כך כתב רש"י אויערבך בשולי תשובתו בשם החזון איש, שלדעתו קול שנוצר על ידי המדבר נשמע מיד כדרך המדברים אפשר שהוא חשוב "קול" ויוצאים בו ידי חובה, וכן דעת רצ"פ פרנק במקראי קודש, פורים, קריאת המגילה, סימן יא, עמ' צו-צו. ר"מ פיינשטיין כתב בתשובות שונות (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ב, סימן קח; חלק ד, סימן צא; שם, סימן קכו) שיש להתיר זאת בשעת הדחק בלבד, למשל באישה שנמצאת בבית חולים ואינה יכולה לשמוע הבדלה בדרך אחרת; וכן דעת שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח, סימן יא, להתיר בשעת הדחק. בזמן מגפת הקורונה דנו הפוסקים בקריאת מגילה בשידור ישיר באמצעות זום וכדומה ויש שהורו להתיר כשאין דרך אחרת לקיים את המצווה. כן כתבו בית דין צדק בלונדון בפסק הלכה מתאריך כ"ח בטבת תשפ"א; ר"צ שכטר, פסקי קורונה, סימן נח; רי"צ רימון, שו"ת כפחל הרימון, חלק א, סימן יא, אות ג. על פי האמור כאן, אדם עם דמנציה שאיננו יכול לשמוע קריאת מגילה בדרך אחרת ורוצה לקיים את המצווה - יכול לשמוע דרך טלפון או אמצעי אלקטרוני אחר. כפי שכתבנו בהערה 2, דעתנו היא שאדם עם דמנציה שקיום המצווה כרוך אצלו בטרחה רבה פטור מן המצווה, ואם כן שמיעה כזאת מועילה ממה נפשך - אם יוצאים בה ידי חובה, הוא יצא ידי חובה; ואם אין יוצאים בה ואין לו דרך אחרת לקיים את המצווה, הוא פטור ממנה. עם זאת, גם מבחינה הלכתית וגם מצד התועלת הנפשית לאדם עם דמנציה, נכון למצוא את הדרך שמישהו יקרא בעבורו בביתו כאשר הוא רוצה בכך.

17. ראו מה שכתבנו ב'מדריך לחגי תשרי לאדם עם דמנציה ומשפחתו' (לעיל הערה 3), הערה 9, בעניין תקיעת שופר. אומנם בקריאת מגילה "אין מדקדקין בטעויותיה" (שולחן ערוך, תרצ, יד) אך יש לומר ולשמוע כל מילה, ומלבד זאת קריאת המגילה אורכת זמן רב וטרחת הציבור עלולה להיות גדולה. לכן אם ניתן לשכנעו בדרכי נועם שלא להיות בעל קורא, מוטב; ואם לא ניתן לשכנעו ויש בכך הפרעה לציבור, כבודו של הציבור וחובתו לצאת ידי המצווה קודמים לכבודו של היחיד. רק כאשר הטרחה של הציבור מועטת, ניתן לאפשר לו לקרוא.

18. גם אם הוא כבר איננו מחויב במצוות מתנות לאביונים (ראו לעיל הערה 1), יש בנתינת צדקה מממנו תועלת בעבורו, כפי שפסק השולחן ערוך (חושן משפט, רצ, טו) שמי שנשתטה - בית דין פוסקין עליו צדקה. כן כתב ר"י זילברשטיין (שיעורי תורה לרופאים, חלק ג, סימן רח, עמ' 485-486) וסמך דבריו על שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכז, ושו"ת חתם סופר, אורח חיים, סימן ב. שיעור מתנות לאביונים כאשר אדם אחר מופקד על ניהול הכספים שלו הוא כפי שהיה רגיל כשהיה בריא אך בהתאם ליכולתו כיום, כפי שכתבנו בהנחיות לחנוכה, הערה 13, והוא הדין לעניין מתנות לנכדים וכדומה, אם היה רגיל בכך בפורים.

19. לדעת ר"י זילברשטיין (לעיל הערה 3) בנתינה לחולה מקיימים מצוות מתנות לאביונים אף אם אין בו דעת למצווה, אך אין מקיימים בו מצוות משלוח מנות. אך ראו ר"י רוזנצוויג וש' הריס, נפשי בשאלתי: הלכות בריאות הנפש, ירושלים תשפ"ב, עמ' 147, סעיף כו והערה 35, שהביא דעות נוספות (מתשובות בעליפה) - יש אומרים שמקיימים בו גם מצוות משלוח מנות, ויש אומרים שגם מצוות מתנות לאביונים אין מקיימים בו. כיוון שהמנהג המקובל הוא להרבות במשלוחי מנות, אך עיקר המצווה הוא משלוח אחד, ואפשר שיש בכך שמחה ותועלת בעבור האדם, נכון לתת לו אך לא להסתפק בכך ולקיים את המצווה גם בנתינה לאחרים.

סעודת פורים

י"ט. אדם עם דמנציה שיכול להשתתף בסעודת פורים משפחתית - טוב שיהיה שותף בה ונכון להתאים את זמנה של הסעודה לצרכיו. אם הוא איננו יכול להשתתף בסעודה זו, הוא יוצא ידי חובה בכל סעודה ובכל זמן ביום (ולא בלילה)²⁰.
כ. מי ששתיית יין קשה לו אינו חייב לשתות יין בסעודה. אדם עם דמנציה יימנע משתיית יין מסיבות רפואיות²¹.

חולה במצב מורכב

כ"א. חולה שנמצא בבית החולים או בטיפול תומך בביתו ואיננו יכול להגיע לבית הכנסת - יקיים את מצוות הפורים במקום שבו הוא נמצא. את מגילה אסתר צריך לקרוא ממגילה כשרה ופרשת זכור ניתן לקרוא מתוך חומש. בשעת הצורך, כשאין כל אפשרות אחרת, ניתן לשמוע את הקריאה בטלפון או בזום²². יש לאפשר לחולה את התנאים לקיום הבסיסי של שאר המצוות - סעודת פורים, משלוח מנות ומתנות לאביונים - ואף מעבר לכך אם יש בזה תועלת בעבורו.
כ"ב. חולה שמטופל במשככי כאבים שפוגעים בִּעֲרֵנוֹתוֹ, וכן חולה שחלש מאוד מהמחלה ומהטיפולים הרפואיים, אין חובה להעיר אותו על מנת שיקיים מצוות²³. אם הוא איננו מסוגל להיות עֲרֵנִי במשך הזמן הנדרש לקריאת מגילה, הוא אינו מחויב במצווה. אם ההערכה היא שקיום המצווה יגרום לו נחת והסבל שבהקטנת המינון של משככי הכאבים מועט - ניתן להעיר אותו²⁴.

אל תהיו לבדכם!

מטפל או בן משפחה המתלבט כיצד לנהוג מוזמן לפנות למוקד צהר עד מאה ועשרים למענה על שאלותיו. הרבנים והעובדים הסוציאליים במוקד יעמדו לרשותכם ויסייעו לכם במשא הטיפול בבן משפחתכם.

***9253**

20. אומנם מצווה להרבות בסעודת פורים ונכון לעשותה בחבורה, משום שאי אפשר לשמוח כראוי ביחיד, אך בסעודה אחת יוצאים. כן כתב הרמ"א בראש סימן תרצה וראו משנה ברורה, שם, ס"ק ט. הרמ"א (שם, ב) כתב שהמנהג הוא לעשות סעודת פורים לאחר תפילת מנחה אך הוסיף שניתן לעשותה גם בבוקר, והש"ח כתב שכך משובח (וכן כתבו בשמו משנה ברורה, שם, ס"ק ט; כף החיים, שם, ס"ק כג). מכלל הדברים עולה שאין זמן מועדף לסעודה וניתן לקיימה בכל שעה. נכון לשקול מראש מהו הזמן המתאים לאדם עם דמנציה להשתתף בסעודה, ואם הסעודה מתארכת הוא יפרוש ממנה בזמן המתאים לו.
21. אף שמדברי השולחן ערוך (תרצה, ב) משתמע שיש לשתות יין "עד דלא ידע" וכו', כתב הרמ"א (שם) שאין צריך להשתכר כל כך אלא ישותה יותר מלימודו והמשנה ברורה (שם, ס"ק ה) כתב שכן ראוי לעשות. מי ששתיית יין מזיקה לו איננו חייב לשתות כלל, ובפרט הנוטלים תרופות שאין לצרוך עימן אלכוהול וראו לעיל הערה 2.
22. ראו לעיל הערה 16. גם כאן, ההיתר נסמך על כך שאפשר שהוא כלל איננו מחויב בקריאה ואין לסמוך על זה במקום אחר.
23. כפי שכתבנו לעיל, הערה 2, כאשר קיום מצווה כרוך בצער או בקושי רב, החולה פטור מהמצווה.
24. ראו צהר עד מאה ועשרים, שער שני, פרק יב.